Petrol ve Rusya-OPEC İlişkileri

Petrol, ortaya çıktığı tarihten itibaren diğer enerji kaynakları arasında özel bir yere sahip olmuştur. Dünyanın çeşitli bölgeleri ve buralardaki ülkeler, petrolün bulunmasından sonra uluslararası alanda ciddi önem kazanmıştır. Petrol dünya genelinde tüketilen enerji kaynakları arasında %32,6 ile ilk sırada yer almaktadır. Petrolü %30 ile kömür, %23,7 ile doğal gaz takip etmektedir.[1] Petrolün tarihi 27 Ağustos 1859'da ABD'nin Pensilvaniya eyaletindeki Titusville'de bir petrol yatağının bulunmasıyla başlamıştır.[2] Özellikle Ortadoğu, petrolün bulunmasından sonra ciddi anlamda büyük güçlerin ilgi odağı olmuştur. Bölgenin büyük rezervlere sahip olması bu ilginin en temel sebebidir. Ortadoğu'da petrolün bulunma tarihi takriben yüzyıl önceye dayanmaktadır. Burada petrol ilk defa 1908 yılında bugün İran'ın güneybatı kesiminde kalan Zagros Dağları eteğindeki Mescid-i Süleyman alanında bulunmuştur. İkinci olarak da 1927'de Irak'ın kuzeydoğu tarafında, bugün bütün dünya tarafından petrolün merkezi olarak kabul edilen Kerkük'te bulunmuştur. Akabinde 1932 yılında Suudi Arabistan kıyılarından 20 km uzaktaki Bahreyn'de zengin petrol yataklarına ulaşılmıştır. 1962 yılına gelindiğinde bölgede 20 kadar petrol yatağı keşfedilmiştir.[3] 2. Dünya Savaşı'ndan sonra İran'ın petrol rezervlerini millileştirme politikası, hegemon güçler için Arap ülkelerinin önemi daha da arttırmıştır.[4]

Ortadoğu petrolünün dünya petrolü içindeki payı %59,6'dır. Dünyadaki en kaliteli petrol rezervleri bu coğrafyada bulunmaktadır. Üstelik petrolün aranma ve çıkarılması bakımından da en ucuz olduğu yer burasıdır. Bir varil petrolün maliyeti Suudi Arabistan'da 1,5 dolar, Irak'ta ise 1 dolardır.[5] Ortadoğu'da doğal gaz basıncının yüksek olması, petrolün deniz kıyısına yakın olan kuyulardan üretilmesi, ham petrolün daha az maliyetle elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu sebeplerle Ortadoğu petrolü hegemon güçlerin ekonomilerinde önemli yer tutmaktadır. İlk defa 1870 yılında ABD tarafından 1 milyar dolar sermayeyle kurulan *Standart Oil* şirketi 1872'de 40 milyon dolar petrol ihraç etmiştir. Bölgedeki diğer yabancı güç olan İngiltere 1909'da 2 milyon sterlin sermayeyle *Anglo-Persian Oil Company*'yi kurmuştur.[6] 1954 yılında Arap ülkeleri arasında kurulan Arap Ligi İktisadi Konseyi, 1957'de petrol sanayisini millileştirme karara almış ve 1959 yılından itibaren üç büyük petrol üreticisi Suudi Arabistan, Irak ve Kuveyt'e eksiksiz bilgi vermek amacıyla Arap petrol konferansları düzenlenmeye başlamıştır.[7]

Ortadoğu hem stratejik hem de zengin doğal rezervlere sahip olması sebebiyle ABD ve İngiltere'den başka Sovyetler Birliği'nin de ilgi alanında olmuştur. Ancak Batılı kapitalist güçlerin aksine Ortadoğu'da SSCB'ye ait bir şirket faaliyet göstermemiştir. 1959-1960 yılları arasında petrol fiyatlarının düşmesi üzerine, petrol ihraç eden ülkeler birlikte hareket etme kararı almış ve 1960 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kurulmuştur.[8]

OPEC, 10-14 Eylül 1960 tarihinde 15 petrol üreticisi ülke tarafından kurulan hükümetler arası bir kuruluştur. Dünya genelinde kanıtlanmış petrol rezervlerinin büyük bir kısmı OPEC'in kontrolü altında bulunmaktadır. Teşkilata üye olan birçok ülkenin ekonomisi de petrol ihracat ve ithalatına, dolayısıyla petrol fiyatlarına bağlıdır. Örgütün başlıca görevi petrol ihracatında ülkelerin politikalarını koordine etmek ve petrol piyasasında istikrarı sağlamaktır. Zira, dünyada kanıtlanmış petrol rezervlerinin %80'i OPEC ülkeleri sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu rezervlerin de büyük kısmı İran, Irak, Suudi Arabistan ve Venezuela'dadır. OPEC ülkeleri ekonomilerinin önemli kısmı petrol ihracatından elde edilen gelirlerden oluşmaktadır.[9] OPEC'in nizamnamesi 15-21 Ocak 1961 tarihinde Venezuela'nın başkenti Caracas'ta yapılan ikinci toplantıda onaylanmıştır.[10]

Ekonomileri tamamen petrole bağlı olan bu ülkeler, dünyada yaşanan istikrarsızlıklardan olumsuz etkilenirken petrol fiyatlarındaki istikrarsızlıkların çok farklı sebepleri olabilmektedir. 1973'teki Arap-İsrail Savaşı döneminde OPEC üyesi Arap ülkelerinin ABD ve İsrail'e yönelik ambargo kararının ardından petrol fiyatları önemli oranda artmıştır. 1979 yılına gelindiğinde bu defa da İran'da yaşanan Ayetullah Humeyni devrimi sırasında petrol fiyatları birdenbire yükselmiştir. Resmî fiyatlarda istikrarın sağlanması amacıyla 1979 Aralık ayında OPEC ülkeleri Caracas'ta bir toplantı yapmış ve 1 varil petrolün fiyatı 24 dolara yükseltilmiştir. Aynı amaçla 1981 yılında yapılan toplantıda da petrolün varil fiyatı 36 dolara çıkarılmıştır.[11] Bu dönemde yaşanan İran-Irak Savaşı ve 1991 yılındaki Kuveyt'in Irak tarafından işgali de petrol fiyatlarında hızlı yükselmelere sebep olmuştur. Hatta bu konuya ABD Başkanı George Bush'un *Newsweek* dergisinde yayımlanan "Niçin Körfez'deyiz?" başlıklı makalesinde geniş yer verilmiştir. Bush'a göre eğer ABD, zamanında Kuveyt'in işgaline karşı çıkmamış ve tedbir almamış olsaydı, Saddam Hüseyin büyük petrol rezervlerinin yer aldığı Körfez'e tamamen sahip olabilirdi. Bush yazısında, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonucunda petrol fiyatlarının iki kat arttığını söylemiştir.[12] Zira Körfez krizinin patlak vermesinin hemen akabinde petrol fiyatları 15 dolardan 30 dolara kadar yükselmiştir.[13] Kuveyt'i işgal etmesi sebebiyle Birleşmiş Milletler tarafından Irak'a uygulanan ambargo sonucunda Irak'ın günlük petrol üretimi

3,1 milyon barelden 500.000 barele düşmüştür.[14] Körfez krizinin Kuveyt ekonomisine verdiği zararsa 65 milyon dolar civarındadır.[15] Bu dönemde (1991 yılında) Sovyetler Birliği günlük 10,3 milyon barel petrol üretimiyle dünyanın en büyük petrol üreticisi olmuştur.[16]

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da petrol üretimi 1985'te 684 milyon ton iken bu rakam 1990'da 1 milyar 14 milyon tona ulaşmıştır. 1974-1994 yılları arasında Ortadoğu'nun altı büyük petrol ihracatçısı İran, Irak, Kuveyt, Libya, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin toplam petrol ihracatı 16 milyar tondur. Ayrıca bu dönemde adı geçen ülkelerin askerî harcamaları, toplam gelirlerinin %30'nu teşkil etmektedir. En yüksek askerî harcama Irak ve İran tarafından yapılmıştır. Suudi Arabistan'da da petrol gelirlerinin %30'u askerî harcamalara ayrılmıştır. Örneğin, 1981-1993 yılları arasında 677,006 milyar dolarlık petrol ihracatı karşılığında 283,929 milyar dolarlık askerî harcama yapılmıştır.[17]

Her ne kadar Ortadoğu, özellikle de Körfez bölgesi, petrolün merkezi olarak bilinse de Rusya ve Hazar petrollerinin bulunması, bu konudaki rekabeti bir hayli arttırmıştır. Hatta SSCB, çökmesinden hemen önce en büyük petrol ihraç eden ülke konumuna gelmiştir. Günümüzde ise Rusya Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci en büyük petrol ihracatçısı konumundadır. Rusya'nın ekonomisi için büyük önem taşıyan petrol rezervlerinin çoğunluğu Sibirya'da bulunmaktadır. Enerji piyasasında Rusya'nın OPEC'e rakip bir güç olarak ortaya çıkması ve Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu doğal gaz ve petrolü Moskova'dan almaya başlaması, Kremlin'in önemini artıran en belirgin sebeplerden biridir. Ancak Rusya'nın petrol teknolojisinin diğer ülkelere kıyasla oldukça geri olması ve ekonomisinin de petrol ve doğal gaza dayalı olması, petrol fiyatlarındaki hareketlerden önemli ölçüde etkilenmesine yol açmaktadır.[18]

Bu sebeple de Rusya'nın izlediği enerji politikasında Körfez ülkeleriyle ve OPEC üyesi olmasa da OPEC ülkeleriyle iş birliği konusu önemli yer tutmaktadır. Rusya'nın Ortadoğu'daki varlığı Kiev Rusya'sı dönemine kadar dayansa da ilişkilerin yeni dönemi 1. Dünya Savaşı ve Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nden sonra başlamıştır. Hatta 1956 Süveyş krizi zamanı SSCB tarafından Mısır'a silah satılması, bölgeye olan Rus ilgisinin en bariz örneğidir.[19]

SSCB'nin dağılması akabinde Rusya ve OPEC ilişkilerinde çok sınırlı bir ilerleme yaşanmıştır. 1998 yılına gelindiğinde Rusya, OPEC'in düzenlediği toplantılarına katılmaya başlamıştır. 2001'de İkiz Kulelere yapılan saldırılar ve yaşanan küresel ekonomik krizden sonra ise OPEC-Rusya ilişkileri kuvvetlenmeye başlamıştır. Ancak 2002'de Rusya ve OPEC arasında petrol fiyatlarının düşmesi sebebiyle bazı anlaşmazlıklar baş göstermiş ve bu dönemde OPEC Moskova'dan petrol üretimini azaltması talebinde bulunmuştur. 2002 Mart ayında petrol üreticileri Rusya'nın günlük petrol üretimini azaltması konusunda anlaşsalar da yapılan araştırmalar Rusya'nın üretimini azaltmadığını göstermiştir.[20] Lakin ABD'nin 2003 yılında Irak'a girmesinden sonra petrol fiyatlarının yükselmesiyle anlaşmazlık sona ermiştir.[21] 2003-2007 yılları arasında ilişkilerde daha çok petrol fiyatlarındaki yükseliş etkili olmuştur. İlerleyen ikili ilişkilerin akabinde 2005 yılından itibaren Rusya ve OPEC arasında Rusya Enerji Bakanı ve diğer resmî makamların da katıldığı bir enerji diyaloğu kurulmuştur.[22]

2007 yılında İran'ın dinî lideri Ali Hamaney, Rusya'nın Güvenlik Danışmanı Sekreteri İgor İvanov'la bir görüşme gerçekleştirmiş ve görüşmede OPEC'e alternatif bir doğal gaz karteli kurulmasını teklif etmiştir. Fakat Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin bu teklife olumlu bir yanıt vermemiştir. Putin'in Katar'a gerçekleştirdiği resmî ziyaretten sonra diğer doğal gaz üreticisi ülkeler de bu teklifi desteklemiştir. Lakin bu organizasyon ABD'nin itirazına sebep olmuştur.[23]

2008'de petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ve Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesinden sonra Kremlin'in Batı ile ilişkilerinin bozulması üzerine, Rusya-OPEC ilişkilerinde karşılıklı iş birliği yeniden ön plana çıkmıştır. Hatta OPEC resmî temsilcileri ve Libya Enerji Bakanı Abdulla Salim El Badri tarafından Kremlin'e bir ziyaret gerçekleştirilmiş ve görüşmenin esas konusunu petrol üretiminin azaltılması hakkındaki müzakereler teşkil etmiştir. Ancak Rusya bu görüşmede petrol üretimini azaltacağına dair söz vermekten kaçınmıştır.[24] Buna rağmen Rusya'nın 2008 yılındaki günlük petrol üretimi 9,78 milyon barelden 2009 Ocak ve Şubat'ında 9,75 milyon barele gerilemiştir.[25] Yapılan müzakereler akabinde, Rusya Federasyonu Başbakan Yardımcısı İgor İvanoviç Sechin liderliğinde bir Rus heyeti, 2009'da OPEC'in Viyana'da gerçekleştirilen toplantısına katılmıştır.[26] Şüphesiz Rusya'nın tavrının değişmesinin arkasındaki en önemli sebeplerden biri de o dönemde rublede yaşanan düşüş olmuştur. Rusya ekonomisi bu süreçte oldukça sıkıntılı bir evreye girmiştir. Hatta 2009 yılında Rusya Maliye Bakanı Aleksey Kudrin bütçede 1,5-2 trilyon değerinde bir açık olduğunu bildirmiştir. [27]

Bundan sonra üçüncü üst düzey Rusya-OPEC enerji diyaloğu 2013 yılında Viyana'da,[28] dördüncü

toplantı da 30 Temmuz 2015'te Moskova'da yapılmıştır. Bu görüşmede en çok vurgulanan mesele petrol üretiminin azaltılması ve fiyatlarda yaşanan istikrarsızlık olmuştur.[29] Akabinde 24 Ekim 2016'da Viyana'da beşinci üst düzey Rusya-OPEC enerji diyaloğu gerçekleştirilmiştir. Görüşmede taraflar petrol piyasasında istikrar sağlanması için önlemler alınması gerektiğini dile getirmiştir.[30]

2016 yılının Kasım ayında OPEC üyesi 13 ülke günlük petrol üretimini 1,2 milyon barel, örgüte üye olmayan 11 ülke ise 600.000 barel azaltma konusunda anlaşmıştır. Anlaşmanın imzalanması akabinde (19 Aralık) petrolün bir bareli 55,3 dolar olarak belirlenmiştir. Enerji Bakanı Aleksandr Novak Rusya'nın günlük petrol üretiminin 11 milyon barelden fazla olduğunu ve Rusya olmadan petrol piyasasında istikrar sağlamanın mümkün olamayacağını söylemiştir. Bakan Novak ayrıca, üretimin azaltılması hakkındaki müzakerelerin 2015 yılında Rusya, Suudi Arabistan ve Venezuela arasında başlatıldığını belirtmiştir.[31] 30 Kasım'da imzalanan anlaşmadan sonra Rus para birimi ruble değer kazanmaya başlamıştır. Rusya Merkez Bankası'nın verilerine göre 2016 Aralık ayında 1 dolar 61,7931 ruble, 1 avro ise 64,6727 ruble olmuştur.[32] Rusya ve OPEC arasındaki iş birliğinin geldiği noktayı göstermesi bakımından Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 23 Aralık 2016'da gerçekleştirdiği basın toplantısındaki konuşması oldukça önemlidir. Putin, Rusya ve OPEC iş birliğinin herkes için faydalı olacağını ve petrol üretiminin azaltılması konusunda da birlikte hareket etmeleri gerektiğini vurgulamıştır.[33] Yukarıda bahsedildiği gibi, 24 ülke tarafından petrol üretiminin azaltılması hakkındaki anlaşma, 1 Ocak 2017'de yürürlüğe girmiştir. Akabinde 22 Ocak'ta Venezuela Petrol ve Sanayi Bakanı Nelson Martines petrol üretimini yaklaşık 90.000 barel civarında azalttıklarını açıklamıştır. Enerji Bakanı Aleksandr Novak ocak ayında Rusya'nın günlük petrol üretiminin 11,15 milyon barel olduğunu bildirmiştir.[34] OPEC'in tahminlerine göre şubat ayında Rusya'nın petrol üretimi 2016 yılına kıyasla 60.000 barel azalmış ve 11,21 milyon barel olmuştur.[35] İstatistiklere göre mart ayında Rusya'da ortalama günlük petrol üretimi 11,046 milyon barel,[36] nisan ayındaysa 11 milyon barel civarında olmuştur.[37] 11 Mayıs'ta Rusya'nın *Ria Novosti* haber ajansına açıklama yapan Irak Petrol Bakanı, OPEC ülkeleri arasında petrol üretiminin azaltılması hakkında imzalanın anlaşmanın 2017 yılı sonuna kadar uzatılması konusunda ortak anlaşmaya varılabileceğini söylemiştir.[38]

---

[1] Halil İbrahim Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri", *Tesam Akademik Dergisi*, Ocak 2016, s. 103.

[2] Daniel Durand, *Milletlerarası Petrol Politikası*, İstanbul: Kitapçılık Ticaret LTD Şirketi Yayınları, 1966, s. 25.

[3] Durand, ss. 49-50.

[4] Railya Elif İdrisoğlu, *Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s. 62.

[5] Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri", s. 105.

[6] Şükrü S. Gürel, *Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Nisan 1979, ss. 30-37.

[7] Daniel Durand, *Uluslararası Petrol Sorunları*, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1974, s. 112.

[8] Gürel, s. 104.

[9] Yuliya Vasileva Petrovna, *Ekonomika Stran Eksporterov Nefti*, Elektronnıy Nauçnıy Jurnal "Neftegazovoe Delo", 2012 №6, ss. 576-577.

[10] Lala Alizade, *Sovremennıye Tendençii Razvitiya i Pravovogo Regulirovaniya Mirovogo Rınka Nefti*, Azerbaydjanskiy Gosudarstvennıy Ekonomicheskiy Universitet, Magisterskaya Dissertachiya, Baku 2016, s. 43.

[11] İdris Demir, "OPEC: Güçlü Bir Kartel?", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2008, ss. 236-238.

[12] Nasuh Uslu, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, s. 179.

[13] Michael M. Hutchison, "Aggregate Demand, Unceartainty and Oil Prices: The 1990 Oil Shock in Comporative Perspective", *Monetary and Economic Department*, №31, August 1991, s. 34.

[14] Eliyahu Kanovskiy, "The Economic Consequences of the Persian Gulf War: Accelerating OPEC's Demise", *The Washington Institute For Near East Policy*, 1992, s. 11.

[15] Kanovskiy, "The Economic Consequences of the Persian Gulf War: Accelerating OPEC's Demise", s. 25.

[16] Kanovskiy, "The Economic Consequences of the Persian Gulf War: Accelerating OPEC's Demise", s. 78.

[17] Suat Parlar, *Barbarlığın Kaynağı Petrol*, İstanbul: Anka Yayınları, 2003, ss. 553-554.

[18] Vedat Gürbüz, “Petrol, Petrol Politikaları ve Ortadoğu”, *Avrasya Dosyası Enerji Özel*, Bahar 2003, Cilt 9, Sayı 1, ss. 137-138.

[19] Aleksandra Chuvaryan, “Energeticheskiye Otnosheniya Na Blijnem Vostoke, Obozrevatel”, 2014, s. 84, http://observer.materik.ru/observer/N1_2014/073_090.pdf.

[20] Jareer Elass, Amy Myers Jaffe, “The History and Politics of Russia’s Relations with OPEC”, James A. Baker III Institute For Public Policy and The Institute of Energy Economics Japan, May 6, 2009, s. 18.

[21] Oleg Xlopov Anatolevich, “Politika OPEC i İnteresı Rossii”, *Jurnal Obshestvo: Politika, Ekonomika, Pravo*, №3, 2012, ss. 34-35.

[22] “Sotrudnichestvo s OPEC”, Ministerstvo Energetiki Rossiyskoy Federaçii, http://minenergo.gov.ru/node/496.

[23] Railya Elif İdrisoğlu, *Rusya’nın ve ABD’nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s. 65.

[24] Elass, Jaffe, “The History and Politics of Russia’s Relations with OPEC”, s. 20.

[25] “Rossiya Otkazalas Rabotat Po Pravilam OPEC”, İnstitut Energetisheskoy Strategii, 11.09.2009, http://www.energystrategy.ru/news/11.09.2009-1.htm.

[26] Xlopov Oleg Anatolevich, “Politika OPEC i İnteresı Rossii”, *Jurnal Obshestvo: Politika, Ekonomika, Pravo*, №3, 2012, s. 35.

[27] Elass, Jaffe, “The History and Politics of Russia’s Relations with OPEC”, s. 19.

[28] “The 3rd High-Level Meeting of The OPEC-Russia Energy Dialogue was Held Today in Vienna”, Institute of Energy For South-East Europe, http://www.iene.eu/the-3rd-high-level-meeting-of-the-opec-russia-energy-dialogue-was-held-today-in-vienna-p911.html.

[29] “Fourth Meeting of the OPEC-Russia Energy Dialogue”, Organization of Petroleum Exporting Countries, 30.07.2015, http://www.opec.org/opec_web/en/3127.htm.

[30] “Rossiya i OPEK Soglasnı Na Menshe”, *Gazeta.ru*, 24.10.2016, https://www.gazeta.ru/business/2016/10/24/10268897.shtml.

[31] “Stranı OPEK Ne Mogli Dogovoritsya Mejdu Soboy s 2008 Goda”, *Vedomosti.ru*, 19.12.2016, https://www.vedomosti.ru/business/characters/2016/12/19/670312-strani-opek.

[32] Chentralnıy Bank Rossiiyskoy Federachii, https://cbr.ru/currency_base/daily.aspx?date_req=20%2f12%2f2016.

[33] “Putin Schitaet Sotrudnichestvo Rossii s OPEK Poleznım Dlya Vsex”, *Ria Novosti*, 23.12.2016, https://ria.ru/economy/20161223/1484435071.html.

[34] “OPEK Vıpolnila Soglasheniye o Sokrashenii Dobıchi Nefti Na 80 Prochentov”, *Lenta.ru*, 22.01.2017, https://lenta.ru/news/2017/01/22/opec80percent/.

[35] “OPEK Povısila Prognoz Po Dobıche Nefti v Rossii”, *Ria Novosti*, 14.03.2017, https://ria.ru/economy/20170314/1489979275.html.

[36] “Rossiya v Marte Sokratila Dobıchu Nefti Bolee Chem Na 200 Tısyach Barreley v Sutki”, *RT Na Russkom*, 31.03.2017, https://russian.rt.com/business/news/374009-rossiya-neft-dobucha.

[37] “Russian Oil Output Declines, Almost At Global Pact Target,” *Reuters,* 2.05.2017, http://www.reuters.com/article/us-russia-energy-production-idUSKBN17Y0EQ.

[38] “Stranı OPEK Soglasilis Prodlit Zamorozku Urovnya Neftedobıchi”, *Neft Rossii*, 11.05.2017, http://www.oilru.com/news/551076/.